

Aleksandra Ochmańska

Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego

Biblioteka 5 (14), 7-16

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KSIĘGOZBIÓR I ZAINTERESOWANIA BIBLIOFILSKIE BISKUPA POZNAŃSKIEGO JANA LUBRAŃSKIEGO

Biskup poznański Jan Lubrański (1456-1520)¹ zasłużony dla kultury Wielkopolski renesansowy erudyta, mecenas, twórca i fundator sławnej Akademii w Poznaniu, był także bibliofilem, właścicielem okazałego księgozbioru, budowanego starannie przez wiele lat, który pośmiertnie został przekazany Akademii Jego imienia. Akt przekazania poświadcza spis książek, sporządzony - ku naszemu ubolewaniu - lakonicznie i z licznymi błędami. Spis ten został opublikowany w aktach kapituły poznańskiej na rok 1521² i jest to praktycznie jedyny materialny dowód na istnienie owego księgozbioru, a zarazem - mówiąc językiem właściwym śledczym dochodzeniom - ostatni ślad. Od tego momentu skazujemy się tylko na domysły, czy słabo potwierdzone dokumentami - hipotezy. Dlatego szkic niniejszy różni się od szkiców podejmujących podobne problemy. Jest bowiem nie tyle opisem realnego księgozbioru, co raczej próbą jego rekonstrukcji, dokonaną w oparciu o ów spis.

Jakie były losy księgozbioru Lubrańskiego? Skazujemy się tylko na domysły. Zapewne podzielił los Akademii, która po śmierci swego fundatora zaczęła podupadać. Różne były tego przyczyny: brak finansowego wsparcia ze strony biskupów poznańskich, powstanie Kolegium Jezuitów (1573), zerwanie współpracy z Uniwersytetem Jagiellońskim³. Ostatecznie Akademia zostanie zlikwidowana przez Komisję Edukacji Narodowej w 1780⁴. W jakimś momencie dziejów Akademii księgozbiór został rozproszony. Kiedy? W oparciu o dokumenty, którymi dysponujemy nie potrafimy momentu tego precyzyjnie określić. Nie przejęło go Kolegium Jezuitów. Katalogi inkunabułów

¹ J.Korytkowski: *Pralaci, kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, Gniezno 1883, T.2, s.483-490; J.Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, Poznań 1964, T.2, s.88-89; L.Hajdukiewicz, *Lubrański Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (PSB), T.18, s.81-84.

² B.Ulanowski: *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, Kraków 1894-1902, T.1, s.219-220.

³ K.Mazurkiewicz: *Początki Akademii Lubrańskiego w Poznaniu (1519-1535)*, Poznań 1921, s.7.

⁴ *Ibidem*, s.171.

i starodruków bibliotek polskich, a szczególnie wielkopolskich, także katalogi bibliotek szwedzkich, które m.in. rejestrują książki należące do Kolegium Jezuitów i klasztoru Bernardynów w Poznaniu, a także sprawozdania z poszukiwań w Szwecji, nie pozwalają na identyfikację.

Pozostał nam tylko ów spis - lakoniczny, nie wolny od błędów i przeinaczeń, niezwykle trudny do interpretacji, ale - taką mam nadzieję - jego uważna analiza, pozwoli zorientować się i ogarnąć, niechby chociaż szkicowo, podstawowe rozmiary i charakter interesującego nas księgozbioru.

Droga życiowa i kariera Jana Lubrańskiego jest dość typowa dla ambitnych, zamożnych pełnych poznawczej pasji duchownych przełomu XV i XVI w.

Poczynając od drugiej połowy XV wieku, poprzez cały wiek XVI, wielkopolscy bibliofile⁵ studiowali najliczniej na Akademii Krakowskiej bez względu na swój status społeczny i majątkowy oraz bez względu na poziom poszczególnych dyscyplin, który rozmaicie kształtował się w ciągu wieku, bez względu także na atrakcyjność uniwersytetów zachodnich. Przemiany humanistyczne Akademii Krakowskiej, które obserwować można od połowy XV w. Przejawiały się w tendencjach nauczania łaciny w jej klasycznej formie, w usiłowaniach wprowadzenia greki i hebrajszczyzny do programu studiów (od początku XVI wieku) oraz polegały na dążeniu do rzetelnej znajomości literatury starożytnej. W nauczaniu łaciny, która była językiem wykładowym i przedmiotem wykładów, zwalczano stare zawile podręczniki, zwłaszcza *Doctrinale* Aleksandra de Villa Dei, który uchodził za symbol wsteczności i obskurantyzmu⁶.

Śród uniwersytetów zachodnich największą liczbę wielkopolskich studentów skupiał Rzym, słynący w ostatnim ćwierćwieczu XV wieku i przez całe półwiecze następne jako ośrodek ruchu literackiego i artystycznego oraz prac historycznych i krytyczno-filologicznych⁷. Studia rzymskie ułatwiały

⁵ Mikołaj Czepiel, kanonik poznański, zob.: A.Lewicka-Kamińska: *Renesansowy księgozbiór Mikołaja Czepla w Bibliotece Jagiellońskiej*. Wrocław 1966, s.6-7; Mikołaj Oleski, kanonik poznański, prokurator kapituły poznańskiej (zm.1526), zob.: J.Nowacki: *Dzieje...*, *op.cit.*, T.2, s.213-214; B.Ulanowski: *Acta capitulorum...*, *op.cit.*, s.220-221 - pośmiertny spis książek; Maciej Grodzicki (1498-1517) i Andrzej Grodzicki (1515-1550), kanonicy, lekarze kapituły poznańskiej i gnieźnieńskiej, zob.: J.Korytkowski: *Pralaci...*, *op.cit.*, T.1, s.330; S.Szpilczyński, zob.: *Polski Słownik Biograficzny*, T.8, s.614-617; Paweł Chodakowski, prokurator kapituły poznańskiej, zob.: J.Korytkowski: *Pralaci...*, *op.cit.*, T.1, s.129-131; L.Formanowicz: *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1939, zes.1; Piotr Tomicki, biskup poznański, zob.: L.Hajdukiewicz: *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej*, Wrocław 1961; Jakub Wedeński z Obornik, kanonik poznański (zm.1555), zob.: P.Miaskowski: *Piotr Wedelicjusz z Obornik*, „*Rocznik TPN*”, 1908, T.34. s.169-212.

⁶ *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364-1764*, Kraków 1964, T.7, s.229; H.Barycz: *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s.248.

⁷ H.Barycz: *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia 1440-1600*, Kraków 1938, s.52-91.

karierę kościelną, pozwalały stosunkowo szybko zdobywać stopnie naukowe. Wybitnymi profesorami byli Franciszek Filelfo, wielbiciel Cicerona, Jan Argiropulos, grekysta, znawca i popularyzator filozofii Arystotelesa oraz Pomponio Laetus. Przedmiotem badań Laetusa była historia, geografia, archeologia i nauki przyrodnicze. Cechowała go ścisłość, dokładność, obiektywizm sądu. W badaniach filologicznych stosował metodę krytyki tekstu. W latach 1470-1480 Pomponio Laetus zajmował się komentowaniem poetów łacińskich i pracami historyczno-archeologicznymi, w latach późniejszych uprawiał studia filologiczne z dążnością do odnawiania klasycznej łaciny⁸. Uczniami wymienionych profesorów byli biskup poznański Jan Lubrański i kanonik poznański Mikołaj Czepiel. Oddawali się oni szeroko zakrojonym studiom humanistycznym i prawniczym. Stopień naukowy doktora dekrétów uzyskał Czepiel⁹ w roku 1488, a Lubrański między rokiem 1481 i 1485¹⁰.

Opis księgozbioru Jana Lubrańskiego¹¹ pozwala ustalić wpływy intelektualne wymienionych rzymskich mistrzów. Najliczniej reprezentowane są dzieła historyczne, antykwarskie i literackie, które gromadzone były przypuszczalnie pod wpływem zainteresowań wynikłych z kształcenia się pod kierunkiem Pomponia Laetusa. Z zakresu historiografii rzymskiej księgozbiór zawiera dwa dzieła Salustiusza, jedno z nich jest rękopisem niemożliwym do zidentyfikowania („Salustius in pergameno scriptus”), drugie notuje inwentarz – „Salustius in sexterni cum commentario”, przypuszczalnie jest to często spotykany druk zawierający historię Katyliny i wojny z Jugurtą, w opracowaniu Wawrzyńca Valli, Pomponia Laetusa i in.¹² Z innych historyków rzymskich w księgozbiórze znalazły się prace Tacyta, Cezara, Appiana oraz Swetoniusza, jest także wyciąg dokonany przez Marka Juniana Justyna z dzieła Pompejusza Trogusa stanowiący zarys historii powszechnej oraz dwutomowa historia Rzymu Florusa. Wymieniony zestaw historyków rzymskich nie ustępuje zbiorom wybitnych profesorów Akademii Krakowskiej z tego czasu, ani też zbiorom ówczesnych wytrawnych bibliofilów¹³. Równie bogaty jest zasób prac historycznych autorów greckich, które Lubrański posiadał przypuszczalnie w tłumaczeniach łacińskich, jak na to wskazują zapisy z inwen-

⁸ *Ibidem*. s.52-68; L.Hajdukiewicz: *Biblioteka Macieja z Miechowa*, Wrocław 1960, s.160-141.

⁹ A.Lewicka-Kamińska, *op.cit.* s.6-7.

¹⁰ H.Barycz: *Polacy...*, *op.cit.*, s.72.

¹¹ B.Ulanowski: *Acta...*, *op.cit.*, s.219-220.

¹² L.Hajdukiewicz: *Biblioteka...*, *op.cit.*, s.380.

¹³ W.Szeleńska: *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku*, Wrocław 1966, s.266-284; L.Hajdukiewicz: *Biblioteka...*, *op.cit.*, s.135-144; L.Hajdukiewicz: *Księgozbiór...*, *op.cit.*, s.210.

tarza. Księgozbiór zawiera dwie prace Ksenofonta niemożliwe do zidentyfikowania wobec lakoniczności sformułowania inwentarza Dionizjusza z Halikarnasu *Antiquitatem libri XX* w przekładzie włoskiego humanisty Lapusa de Birago, a także Plutarcha z Cheronei *De viris illustribus* (czyli „Vitae illustrium virorum”) dzieło, które wydawane było w XV wieku w licznych tłumaczeniach (L. Bruni, F. Filelfo, Castiglioncho)¹⁴. Jan Lubrański przyczynił się do powstania nowego przekładu dzieła Plutarcha *Regum et imperatorum apothegmata*, które czytywał w przekładzie Filelfa - znajdując w nim wiele niejasności poprosił Rafaela Vegia o porównanie przekładu z oryginałem i poprawienie tekstu. Vegius dokonał nowego przekładu *Apothegmatów*, a dedykując je Lubrańskiemu wskazał na okoliczności ich powstania¹⁵. W księgozbiörze znajdujemy także dzieło Józefa Flawiusza *Historia de antiquitate et de iudaico bello*.

Średniowieczną historiografię reprezentuje Paweł Orozjusz („Pauli Orozy”). *Historiarum adversus paganos libri VII* jest apologetyczną historią świata. Równie średniowieczny charakter ma jeszcze *Liber chronicarum* Hartmanna Schedla, kompendium zawierające historię świata - lecz ze względu na osobę autora, doktora medycyny i humanistę z Lipska należy już do innej epoki. Myśl humanistyczną reprezentuje w księgozbiörze Lubrańskiego Leonardo Bruni i przedstawiciel rzymskiej szkoły historycznej, badacz starożytności Flavio Biondo¹⁶, sekretarz papieski dziełem *Historiarum ab inclinatione Romani imperii decades*, które stanowi próbę źródłowego i krytycznego opracowania historii Italii do roku 1440. W inwentarzu - „decades Blondini”. Dzieła Leonarda Bruni (Bruni Leonard z Arezzo (Aretinus), nie da się zidentyfikować wobec zapisu „Leonardus Aretinus”, przypuszczalnie jest to jedno z najbardziej rozpowszechnionych ówczesnie dzieł *De bello Italico adversus Gothos*, przeróbka Prokopa z Cezarei lub też *Rerum suo tempore commentarius*, praca traktująca o wydarzeniach politycznych we Włoszech od roku 1378 do 1440, lub też najwybitniejsze dzieło Leonarda Bruni *Historiarum Florentinarum libri XII*¹⁷. Mimo, że starożytnych historyków greckich czytywał Lubrański w przekładach, uczył się jednak greki w Rzymie pod kierunkiem Jana Argiropulosa, o czym świadczyć może posiadane przez niego dzieło zanotowane w inwentarzu jako „Agriopili”, jak również gramatyka grecka Alda Manutiusa, która nie była tylko konwencjonalnym darem autora i wy-

¹⁴ L. Hajdukiewicz: *Biblioteka...*, *op.cit.*, s.380.

¹⁵ J. Czerniatowicz: *Z dziejów grezystyki w Polsce w okresie Odrodzenia*, Wrocław 1965, s.22.

¹⁶ W. Szeleńska: *Biblioteki...*, *op.cit.*, s.157.

¹⁷ *Ibidem*, s.274-248; L. Hajdukiewicz: *Biblioteka...*, *op.cit.*, s.141.

dawcy¹⁸. Biskup Lubrański w roku 1502 przebywał w Wenecji, zaprzyjaźniwszy się z Manucjuszem, korespondował z nim, obiecał, że przyczyni się do odzyskania starożytnych rękopisów, które znajdować się miały w Dacji (Rumunii) ukryte przez Gotów i dostarczy je do Wenecji. Obietnica ta jednak nie została spełniona, o czym świadczy dedykacja dzieła Valeriusa Maksyma, wydanego przez Alda Manucjusza. Był to popularny ówczasie zbiór anegdot historycznych i sentencji *Facta et dicta memorabilia*¹⁹.

W księgozbiorach wielkopolskich duchownych rzadkością są utwory z zakresu literatury pięknej²⁰, nie dochowały się żadne informacje o takich dziełach, które wykraczają poza programy szkolne. Wyjątkiem jest zbiór biskupa Lubrańskiego, który zawiera utwory literackie gromadzone zgodnie z zainteresowaniami naukowymi właściciela. Liryka reprezentowana jest dziełem Sekstusa Propertiusa, autora elegii tworzącego w epoce augustiańskiej. Utwór ten niemożliwy jest do zidentyfikowania wobec lakoniczności inwentarza („Propersius”). Liczniejsi są satyrycy - Lucillus i Juvenalis („Lucilus”, „Iuvenalis”), którego dwa utwory posiadał Lubrański, niemożliwe dziś do zidentyfikowania. Spośród komediopisarzy rzymskich księgozbiór zawierał utwory Plauta i Terencjusza. Interesujące jest, że utwory tego ostatniego występują w spisie ksiąg kapituły krakowskiej już w 1110 roku²¹. Księgozbiór zawiera także tragedie Seneki („Tragedie Senece” dwukrotnie w inwentarzu), bardzo poczytne w średniowieczu, w posiadaniu wielu profesorów Akademii Krakowskiej²². W zbiorach biskupa znajduje się również „Georgica” Wergiliusza. Sądzić należy, że jest to śladem studiów właściciela tego dzieła w Akademii Krakowskiej, gdzie na wydziale sztuk, przez 15 lat (do roku 1502) Stanisław Biel wykładał Owidiusza i Wergilego. Utwory obu poetów równie często występują w zbiorach profesorów krakowskich na przełomie XV i XVI wieku²³.

Liryka, satyra i komedia były marginesem zainteresowań Lubrańskiego, sądząc z niewielkiej ilości autorów, których utwory zgromadzone zostały zgodnie z konwencją programów szkolnych. Należy sądzić, że zainteresowania i studia historyczne Lubrańskiego kierowały jego uwagę ku takim gatunkom

¹⁸ S. Lempicki: *Manucjusz w Wenecji a Polska*. „Pamiętnik literacki”, 1926, s. 22-23; S. Lempicki: *Polskie koneksje dynastii Manucjuszów*, [W:] *Renesans i humanizm w Polsce*, Warszawa 1951, s. 47-49.

¹⁹ L. Hajdukiewicz: *Biblioteka...*, op.cit., s. 336-337.

²⁰ Por. przypis 6.

²¹ L. Winniczuk: *Terencjusz w Polsce*, [W:] *Charakterystyka Gustavo Przychocki*, Warszawa 1934, s. 229-235 i 243-245.

²² W. Szelińska: *Biblioteki...*, op.cit., s. 291.

²³ *Ibidem*, s. 157.

literackim, jak romans historyczny (Quintus Curtius Rufus, dzieło opisujące w 10 księgach dzieje Aleksandra Wielkiego), epopeja historyczna, (*Pharsalia* Lukana, prawdopodobnie z XV-wiecznym komentarzem), romans przygodowy (*Metamorfozy* Apulejusza - „poety awantur”). Lubrański gromadził również gawędy obyczajowe: Persjusza dzieło wyrażające stoickie poglądy autora; Lukrecjusza *De viris natura*, będące jedną z części 6 tomowego poetyckiego *De rerum natura*, traktujące o problemie śmierci, meteorologii, antropologii, etc.

Z zakresu literatury epistolograficznej (epistolografia od XV wieku stała się częścią nauczania stylu, obok retoryki i gramatyki) znajdujemy w zbiorze Lubrańskiego listy autorów starożytnych - Seneki i Cicerona. Cicero jest najliczniej reprezentowany, gdyż księgozbiór zawiera jego *Orationes*, *Philippicae*, *Opera*, *De finibus bonorum et malorum*. Zainteresowanie Lubrańskiego Ciceronem dokumentują także komentarze Askoniusza Pediana do jego mów („Pedianus contra Pisonem”- zapis inwentarza). Lubrański zajmował się także teorią wymowy, czego dowodem jest posiadanie przez niego dzieła Quintyliana *Institutiones oratoriae* zawierające całościowo retoryki i przepisy dotyczące kształcenia mówcy i jego zadań. Dzieło to znane było również w średniowieczu obok wykładu teorii wymowy Cicerona. W XV wieku styl Cicerona stał się wyłącznym modelem prozy łacińskiej i kryterium oceny stylistycznej²⁴. Humanisci apoteozują Cicerona, szerzą się w Europie kompendia ciceronńskiego języka, frazeologii i stylu. Sławnymi „ciceronczykami”, których prace z dziedziny teorii wymowy znajdowały się w księgozbiorze biskupa byli - Wawrzyniec Valla (dzieło niemożliwe do zidentyfikowania - „Laurentius Valensis”), Petro Bembo, kardynał i sekretarz papieski, znany filolog, dyktator smaku stylistycznego w rzymskiej Akademii oraz Gasparino de Barzizza, twórca nowego typu szkoły pomyślanej jako odrodzenie rzymskiego *gymnasion*, główny nacisk kładł na retorykę i epistolografię²⁵. Biskup Lubrański posiadał przypuszczalnie *Practica oratoris seu de tribus elocutionis partibus* (w spisie „rethorica Caasperini”). Na uwagę zasługuje także renesansowy zbiór listów zapisany jako „*Epistolae Philelphi Francisci*”, jest to wybitnego humanisty Franciszka Filelfa przypuszczalnie *Epistolarum liber primus*. Zasób dzieł z zakresu retoryki i epistolografii zgromadzony w księ-

²⁴ B.Otwinowska: *Modele i style prozy w dyskusjach na przełomie XVI i XVII wieku*, Wrocław 1967, s.26.

²⁵ L.Winniczuk: *Epistolografia. Łacińskie podręczniki epistolografii w Polsce w XV-XVI w.*, Warszawa 1952, s.21-63; Jan Ursyn z Krakowa: *Modus epistolandi*. Przełożyła, wstępem i objaśnieniami opatrzyła L.Winniczuk. Wrocław 1957, s.VIII-XXV.

gozbiórze biskupa Lubrańskiego to: aktualne ówczesne podręczniki oraz pisma autorów starożytnych i humanistów, które stanowiły praktyczne wzory wymowy i epistolografii.

Podstawą renesansowej pedagogiki²⁶ było dzieło Pseudo-Plutarcha *De liberis educandis* w łacińskim przekładzie Gaurinusa (w spisie „Gaurinus in Plutarcum”). O popularności tego traktatu zdecydowały ogólne postulaty wychowawcze i które odpowiadały potrzebom kulturalnym renesansu. Dzieło to znajdujemy w księgozbiórze biskupa Lubrańskiego, a jego zainteresowanie humanistyczną pedagogiką potwierdza inny sławny traktat - Pawła Piotra Vergeria *De ingenuis moribus et liberalibus studiis*, napisany w Padwie około roku 1400, traktujący o wychowaniu młodzieży arystokratycznej, wnoszący nowe treści do obowiązującej teorii wychowania. W spisie - „Libellus Petri, Pauli Vangerii de motibus”.

Biskup Jan Lubrański kształcił się w zakresie prawa w Bolonii²⁷ (1478-80) - która była wówczas najznakomitszą szkołą prawniczą w Europie - i w Rzymie (1480-1485). Studia swe uwieńczył otrzymaniem stopnia doktora dekretów²⁸. Nic więc dziwnego, że księgozbiór prawniczy biskupa zawiera podstawowy kanon dzieł z zakresu prawa kościelnego, który był obowiązywał na wszystkich uniwersytetach europejskich oraz liczne dzieła komentatorów gromadzone w bardzo szerokim zakresie, zwłaszcza wybitnych dekretystów włoskich. Zalicza się do nich Andreas Barbatia i jego uczeń i następca na katedrze prawa kanonicznego w Bolonii Antoni Corsettus, którego *Reperitorium in Abbatem* jest komentarzem do *Dekretatów* Abbasa Siculusa czyli Mikołaja Panormitana de Tudeschis. Spośród licznych komentarzy do VI księgi *Dekretatów* Bonifacego VIII posiadał biskup Lubrański dzieła Jana Andrae, Piotra Ancharano oraz Sandeusa Felinusa. Księgozbiór zawiera także komentarze do *Dekretatów* Grzegorza IX Jana Imoli i Balda de Ubaldi z Peruzji²⁹. Tego ostatniego, także regestr do komentarza papieża Innocentego IV do *Dekretatów*, zwany *Margarita*³⁰ (spisie ksiąg „Margarita decreti”) Zbiór dzieł z zakresu prawa kanonicznego cenny i starannie dobrany nie wykracza poza ówczesne często spotykane tytuły, natomiast w zakresie

²⁶ S.Kot: *Historia wychowania*, Lwów 1934, T.1, s.211-216; J.Czerniawski: *Z dziejów...*, *op.cit.*, s.15-19.

²⁷ S.Windakiewicz: *Informacja o aktach uniwersytetu bolońskiego*, [W:] *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, T.7, s.130 i 141.

²⁸ H.Barycz: *Polacy...*, *op.cit.*, s.67.

²⁹ J.Fijałek: *Dominus Bartolus de Saxoferrato eiusque permagna in Polonos auctoritas*, Cracoviae 1914, s.57-58.

³⁰ W.Szelńska: *Biblioteki...*, *op.cit.*, s.126-128.

prawa rzymskiego ustępuje tylko licznemu i gromadzonemu również dla potrzeb praktycznych zbiorowi kanonika poznańskiego Mikołaja Czepla³¹.

Zainteresowanie prawem rzymskim wyniósł przypuszczalnie biskup Lubrański ze studiów w Bolonii, gdzie uzyskał doktorat obojga praw. Wśród jego książek znajduje się cała Kodyfikacja Justyniańska (Instytucje, Digesta czyli Pandekta i Kodeks) oraz *Liber Authenticorum*, który jest zbiorem nowel sporządzonych przez Justyniana. Oprócz tekstów autentycznych składających się na tzw. *Corpus Juris Civilis*, księgozbiór zawiera komentarze Jana Bertachina i Rafaela de Placentia do drugiej części *Digestów*. Na uwagę zasługuje tzw. *Margarita poetica* Alberta de Eyb, zbiór rozpraw z zakresu prawa przepleciony utworami autorów klasycznych.

Z poloników inwentarz rejestruje *Constitutiones et statuta vel sintagmata provincialia incliti Regni Poloniae* (zapis inwentarza „statuta regni”), wydane w Lipsku przez Konrada Kachelofena w roku 1487 lub Maurycego Brandisa w roku 1488. Znalazły się tam statuty Kazimierza Wielkiego, statut małopolski i korczyński z roku 1465³². Księgozbiory prawnicze wielkopolskiego duchowieństwa wykazują wyłączone zainteresowanie prawem kanonicznym, co było zgodne z ówczesnym systemem kształcenia i praktyką zawodową.

Księgozbiór biskupa Lubrańskiego nie zawiera wielu pozycji z zakresu teologii, lecz są to w większości dzieła rzadko spotykane w ówczesnych zbiorach. Pozycją konwencjonalną dla tamtych czasów jest „Opera Anzelmi”, czyli *Opera et Tractatus Anzelma* z Aosty, arcybiskupa Canterbury, uznawanego za pierwszego scholastyka (zm.1109). Filozofię scholastyczną reprezentuje także dzieło Alberta Wielkiego - w spisie „Albertus Magnus de Alibuth”. Nieszabloryowymi dziełami w księgozbiorze biskupa są pisma Jana Chryzostoma, Grzegorza z Nazjanzu i listy Cyryla, patriarchy aleksandryjskiego z V wieku - przejawiają one zainteresowania Lubrańskiego patrystyką grecką³³. Patrystyka rzymska reprezentowana jest przez pisma św. Hieronima. Fakt występowania w księgozbiorze dzieł patrystycznych nabiera w końcu XV wieku specjalnego znaczenia ze względu na przemiany dokonujące się w teologii. Przełomowe znaczenie mają dwie dyscypliny - biblistyka i patrystyka, głoszące pod wpływem biblijnego humanizmu hasło powrotu do

³¹ A.Lewicka-Kamińska: *Renesansowy...*, *op.cit.*, s.91; W.Szeleńska: *Biblioteki...*, *op.cit.*, s.164-165; por. księgozbiór profesora Akademii Krakowskiej Jana Sommerfelda.

³² S.Estreicher: *Kultura prawnicza w Polsce w XVI w.*, [W:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s.40-52.

³³ J.Czerniatowicz: *Z dziejów...*, *op.cit.*

pierwotnych źródeł chrześcijaństwa w oparciu o badania naukowe. Ten nowy prąd zapoczątkował Wawrzyniec Valla słynnymi *Adnotacjami* do Nowego Testamentu. Dalsze badania filologiczne rozwinął Erazm z Rotterdamu, dokonując przekładów Ojców Kościoła ze źródeł greckich, odrzucając wszystko to, co „wskutek ciemnoty teologów zostało zepsute, zniekształcone, przekręcane”³⁴.

Edycja pism św. Hieronima była największym osiągnięciem filologicznym Erazma z Rotterdamu. Wydane zostały w Bazylei przez Frobena w latach 1515-1519, indeks opracował wybitny humanista-teolog Jan Oekolampadius³⁵. Można sądzić, że to wydanie znalazło się w zbiorze biskupa Lubrańskiego. Należy tu wymienić jeszcze inną, niemożliwą do zidentyfikowania pracę Erazma z Rotterdamu, zapisaną jako „Erasmii Roterdami”.

Natomiast Jan Turrecremata, którego dzieło znajduje się także w księgozbiorniku, był bibliistą w tradycyjnym średniowiecznym stylu. Euzebiusza z Cezarei teologa i historyka Kościoła, mógł posiadać biskup Lubrański *De evangelica praeparatione* w tłumaczeniu Jerzego z Trapezuntu lub też historię Kościoła *Historia ecclesiastica* (w spisie „Euzebius”)³⁶.

Na uwagę zasługuje też zbiór traktatów antyhusyckich Augustyna z Ołomuńca (Kasenbrota), prepozyta ołomunieckiego i sekretarza króla Władysława Jagiellończyka. Zwalczał on herezje Waldensów. W spisie księgozbiorniku Lubrańskiego zapisano: „confessio Valdensium cum epistolis ad regem Hungarorum” i „Valdensium confessio ad regem Hungarorum”. Biskup Lubrański posługiwał się pontyfikatem rzymskim, księgą liturgiczną zawierającą teksty i przepisy mszy i innych obrzędów liturgicznych odprawianych przez biskupów. W spisie ksiąg - „pontificale”.

Z dziedziny geografii³⁷ zbiór zawiera Ptolomeusza *Geografię* (w spisie „ptholomaei geographia”) oraz dwa dzieła greckiego historyka i kosmografa Strabona z Amazei (1 w.n.e.): *Strabo de situ orbis* - rodzaj encyklopedii geograficznej oraz niemożliwy do zidentyfikowania egzemplarz (zapis inwentarza „Strabo”). Wybitny geograf ówczesny profesor Akademii Krakowskiej, Jan ze Stobnicy, pierwszy rektor Akademii Lubrańskiego³⁸ dedykował biskupowi własne dzieło *Introductio in Ptholomei Cosmographiam*, które wyróżnia się krytycyzmem w stosunku do autorytetu starożytnych geografów i zawiera

³⁴ J. Huizinga: *Erazm*, Warszawa 1964, s.107-119.

³⁵ W. Gordziejew, *Filologia Erazma z Rotterdamu*, „Eos”, R.1936, vol.37, s.213-218.

³⁶ W. Szelińska: *Biblioteki...*, op.cit., s.166.

³⁷ T. Bodnarski: *Geografia antyczna*, Warszawa 1957.

³⁸ K. Mazurkiewicz: *Początki...*, op.cit., s.14-17; H. Barycz: *Historia...* op.cit., s.250-152, 275-176.

też wiadomości o odkryciach geograficznych. Pozycji tej nie udało się zidentyfikować w spisie ksiąg.

Nauki przyrodnicze reprezentuje Pliniusz (w spisie „Plinius”) - należy przypuszczać, że była to *Historia naturalis*. Z dziedziny astrologii³⁹ znajdujemy w spisie bliżej niesprecyzowane dzieło Juliusza Firmicjusza, astrologa rzymskiego z IV wieku („Julius Firmicus”). Wymienić tu również należy wiążące się z wiedzą tajemną dzieło Jamblicha z Chalkis *De mysteriis Aegyptiorum*, dotyczące misterii orientalnych, które przedstawia sposoby, przy pomocy których człowiek komunikuje się z bóstwami. Traktat ten przełożył Marsilio Ficino i spopularyzował w Akademii Florenckiej⁴⁰.

Tego rodzaju charakterystyki dawnych bibliotek służą dwóm celom. Po pierwsze mają wskazać na ich kulturotwórczą rolę. Sądzę, że w świetle tych wszystkich ksiązek, które udało się - mniej lub bardziej precyzyjnie - zidentyfikować, taka właśnie rola księgozbioru Lubrańskiego nie podlega dyskusji i jest dość oczywista. Dodatkowo, jako że biskup Lubrański był człowiekiem publicznym, wolno nam zasadnie mniemać, że książki te służyły nie tylko swemu właścicielowi, ale również ludziom z jego bliskiego otoczenia. Jest więc księgozbiór ten dość sugestywnym przykładem recepcji humanizmu w Polsce. Po drugie - księgozbiory prywatne bardziej, niż cokolwiek innego charakteryzują swoich właścicieli. Postać Lubrańskiego, która wyłania się spoza zgromadzonych dzieł, musi budzić szacunek. Jest to postać myślicie-la, humanisty, człowieka pełnego poznawczej pasji o wszechstronnych zainteresowaniach i - co najważniejsze - otwartego na nowe prądy ożywiające ówczesną Europę.

³⁹ W. Hubicki: *Chemie und Alchemie des XVI Jahrhunderts in Polen*, Lublin 1957; L. Hajdukiewicz: *Biblioteka...*, *op.cit.*, s.163.

⁴⁰ W. Szelińska: *Biblioteki...*, *op.cit.*, s.270.

ABSTRAKTY - ABSTRACTS

Aleksandra Ochmańska: The book collection and bibliophilic interests of Jan Lubrański, the Bishop of Poznan

The paper presents the Renaissance book collection of Bishop Jan Lubrański (1456-1521). The collection is a manifestation of the reception of the Greco-Latin world through gathering and collecting works on history, philosophy, and literature of the writers of Ancient Greece and Rome. The 16th c. Humanism is characterized by works that postulated new philosophical, social and educational concepts and theses. Nineteenth century bibliophilism in the Greater Poland region (Wielkopolska) was inspired by intellectual impact of the ideas originating in Western Europe.

Ewa Kołodzińska: An outline of the history of August Cieszkowski book collection

The paper presents the history of the 19th century book collection built up by the landowner and scholar A.Cieszkowski. Attempts to describe the number of items in the collection. Presents the subsequent stages in its development and describes the ways in obtaining the material and the organization of the collection. The collection is characterized from the perspective of the scholarly workshop of its owner. Comments on the fortunes of the collection housed at Wierzenica after the death of its owner conclude the article.

Justyna Łopaczyk: On the three editions of Piotr Chmielowski's treatise "Adam Mickiewicz - Biography and His Literary Works. An Outline"

The paper discusses the treatise and presents the differences in its subsequent editions, both on the textual level and its editorial intrusions or arrangements. The treatise has been presented in the context of the nineteenth century studies on literature and the philosophy of Hippolyte Taine. The guiding principle for the article is the idea of the uniqueness of Chmielowski's literary intentions. The paper includes an extensive list of literary sources (along with the bibliographical addresses) that were either used or discarded by the author of the treatise during his work of its subsequent editions. The photos of the title pages and of the poet supplement the article.

Artur Jazdon: Calendars

The article presents the development in calendar publishing in the Poznan area in the years 1795-1914. Reasons conditioning negative or positive developments of this particular form of publication are presented and evaluated. Quantitative aspect of the production, questions concerning the language used in the publications, authors, editors and publishers of specific titles or annals are focused upon. The analysis of the volume of editions and prices as compared to the average pay and the prices of basic commodities of the time shows a wide availability of calendars for the then inhabitants of Poznan. Different types of calendars, evolution of their form and the inner structure, content, iconographical material, specific goals in cultural or educational spheres of such publications at the time of the partitions of Poland are discussed.

Katarzyna Gmerek: From Celtophilia to Celtology. Celtic collection at Poznan University Library

The paper focuses on the collection of old books (from the 18th c. till 1945) in Celtic studies housed in the Library. The origins of the collection and the most valuable items, including E.Lhuycke's *Archeologia Britannice* published in the 18th c. and a nineteenth century manuscript of a Middle Irish dictionary, are described. Additionally, a profile of the currently unknown German linguist, H.W.Ebel, probably the first researcher in Celtic studies working locally, is presented. The collection illustrates the history of Celtic studies in Europe from antiquarians' studies and Romantic Celtophilia to modern Celtology.